

EWA KAPELA

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6215-9215>

Uniwersytet Śląski w Katowicach

O KILKU SPOSOBACH (DEZ)INFORMOWANIA W ROSYJSKIEJ ENCYKLOPEDII INTERNETOWEJ

SEVERAL WAYS OF (DIS)INFORMATION IN THE RUSSIAN ONLINE ENCYCLOPEDIA

The article attempts to prove the potential for disinformation in encyclopedia texts. The motivation for this exploration arose from the launch of the Russian online encyclopedia Ruwiki in early 2024. Ruwiki was created by replicating the Russian-language edition of Wikipedia, which it criticised for spreading inaccurate information. In this context, the article delves into the phenomenon of disinformation and the connection between information and truth. The research material consists of articles about the Ukrainian president and the Russian-Ukrainian war from Wikipedia and Ruwiki. By comparing the content of these entries, the article highlights significant differences in how the messages are linguistically presented. It also discusses various techniques of disinformation, including content selection and manipulation, the use of explicit and implicit evaluations, and eristic arguments. The findings indicate that the modern digital encyclopedia serves not only as a source of knowledge but also as a medium through which truth, as a social construct, can be shaped and distorted for disinformation purposes.

Keywords: disinformation, encyclopedia, Wikipedia, Russian, evaluative language

Kompendia wiedzy powstawały już w czasach starożytnych, ale za pierwszą nowożytną encyklopedię powszechną uważa się XVIII-wieczną encyklopedię francuską zredagowaną przez Denisa Diderota i Jeana d’Alamberta. To wielotomowe dzieło uznano nie tylko za znaczące wydarzenie naukowe podsumowujące światopogląd oświecenia, lecz także za manifest ideowy. W XX wieku pojawiło się znacznie więcej opracowań encyklopedycznych, co było związane z rozwojem wiedzy, upowszechnianiem nauki oraz demokratyzacją edukacji¹. Z kolei XXI wiek to czas zerwania z wielowiekową tradycją powszechnych encyklopedii drukowanych, które zostały wyparte przez źródła

¹ J. Sławiński (red.), *Słownik terminów literackich*, Ossolineum, Wrocław 2000, s. 129–130.

cyfrowe, głównie przez Wikipedię — tworzony przez użytkowników serwis internetowy.

Encyklopedia tego typu działa na zasadzie otwartego dostępu, a jej oprogramowanie umożliwia edycję artykułów wszystkim zainteresowanym². Mimo tej możliwości odsetek aktywnych użytkowników Wikipedii oscyluje wokół 1%, a większość osób edytujących artykuły ma wykształcenie wyższe³. Wikipedia posiada ponad 300 wersji językowych. Funkcjonują one w ramach szerokiej autonomii, jednak powinny podporządkowywać się kilku ogólnie przyjętym zasadom, takim jak niewyrażanie własnej opinii, prezentowanie neutralnego punktu widzenia, a w kwestiach spornych — rzetelne przedstawienie różnych stanowisk weryfikowalnych w oparciu o wiarygodne źródła⁴.

Cecha konstytutywna encyklopedii to jej wiedzotwórczy i informacyjny charakter. Wikipedię od tradycyjnych publikacji tego typu odróżnia jej egalitarność, co czasami prowadzi do tzw. wojen edycyjnych wikipedystów⁵. Niektórzy zarzucają Wikipedii brak rzetelności lub stronniczość, inni z kolei twierdzą, że dzięki dużej liczbie redaktorów dyskutujących nad publikowanymi treściami jest ona najbardziej wiarygodnym źródłem informacji⁶.

Wikipedia bywa przedmiotem krytyki władz państwowych. Rosyjskojęzyczna edycja encyklopedii była w ostatnich latach kilkakrotnie oskarżana przez Roskomnadzor (państwowy regulator mediów w Rosji) o publikowanie fałszywych informacji. Żądano usunięcia z niej niektórych artykułów oraz nakładano na nią kary finansowe. W kwietniu 2023 roku Roskomnadzor przyznał, że 70 proc. materiałów Wikipedii, które urząd uznaje za sprzeczne z rosyjskim prawem, dotyczy wojny z Ukrainą⁷ i zagroził zablokowaniem rosyjskiej Wikipedii. Wspomniane wydarzenia były zapewne jednym z powodów utworzenia rosyjskiej encyklopedii internetowej o nazwie Ruwiki.

² Por. A. Tereszkievicz, *Genre analysis of online encyclopedias. The case of Wikipedia*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2010.

³ M. Szpunar, *Nowe-stare medium. Internet między tworzeniem nowych modeli komunikacyjnych a reprodukowaniem schematów komunikowania masowego*, IFiS PAN, Warszawa 2012, s. 87–89.

⁴ *Wikipedia*, https://pl.wikipedia.org/wiki/Wikipedia:Pięć_filarów (21.03.24).

⁵ M. Szpunar, *Nowe-stare medium...*, s. 59, 143.

⁶ *Wikipedia*, <https://pl.wikipedia.org/wiki/Wikipedia#Odbiór> (21.03.24).

⁷ *Rosja uruchomiła Ruwiki. To rosyjski odpowiednik Wikipedii*, <https://www.wirtualnemedia.pl/artikul/rosja-uruchomila-ruwiki-to-rosyjski-odpowiednik-wikipedii> (21.03.24).

Ruwiki powstała w wyniku skopiowania treści rosyjskojęzycznej Wikipedii. W wersji testowej serwis działał od 24 czerwca 2023 roku, natomiast oficjalnie uruchomiony został 15 stycznia 2024 roku⁸. Oprócz rosyjskiej, posiada 20 wersji językowych — są to języki republik wchodzących w skład Federacji Rosyjskiej, na przykład ałtajski, baszkirski, tatarski, uralski, karelski, czeczeński czy język komi, przy czym nie każdy artykuł jest dostępny w innych niż rosyjska wersjach językowych⁹.

Ruwiki stale się rozwija — w serwisie utworzono portal z materiałami do szkolnych egzaminów państwowych oraz dodano możliwość odsłuchiwania artykułów i wyszukiwania odpowiedzi za pomocą sztucznej inteligencji. Według danych z czerwca 2024 roku liczba odwiedzających osiągnęła około 3,5 mln osób miesięcznie¹⁰. Do listopada 2024 roku w rosyjskiej encyklopedii opublikowano ponad 2 mln artykułów, z czego 8,5 tysiąca stanowią „artykuły recenzowane”¹¹.

Twórcą Ruwiki jest Władimir Medejko — jeden z administratorów rosyjskiej edycji Wikipedii i dyrektor Wikimedia.ru, czyli rosyjskiego stowarzyszenia twórców Wikipedii. Medejko zszokował swoich współpracowników tym, że przez kilka lat potajemnie pracował nad konkurencyjnym projektem, który — jak sam powiedział — ma zadowolić rząd rosyjski¹². Kontrowersyjna jest także nazwa nowej encyklopedii, ponieważ słowo „ruwiki” było wcześniej używane przez wikipedystów na określenie rosyjskiej Wikipedii. Oficjalną przyczyną utworzenia rodzimego analogu najpopularniejszej encyklopedii internetowej było przeniesienie prawie dwóch milionów artykułów na lokalne (rosyjskie) serwery, publikowanie treści, które nie łamią rosyjskiego prawa, a także weryfikacja zamieszczanych treści przez ekspertów po to, by artykuły były wiarygodne, obiektywne i mogły stanowić pewne źródło informacji¹³.

⁸ *Рувики*, [https://ru.wikipedia.org/wiki/Рувики_\(российский_сайт\)](https://ru.wikipedia.org/wiki/Рувики_(российский_сайт)) (21.03.24).

⁹ Stan na 18.11.2024 r.

¹⁰ М. Цветкова, Владимир Медейко (*„Рувики”*): Материалы по актуальной повестке обновляются быстрее Wikipedia, <https://www.encyclopedia.ru/news/enc/detail/84966/> (04.11.24); Ежемесячная посещаемость „Рувики” достигла 3,5 млн человек, <https://tass.ru/obschestvo/20980597> (04.11.2024).

¹¹ Н. Корсаков, *Использование ИИ назвали одним из ключевых аспектов развития „Рувики”*, <https://www.gazeta.ru/social/news/2024/11/15/24394111.shtml> (20.11.2024).

¹² С. Монтергю, *Переписать „Википедию”: что думают администраторы свободной энциклопедии о проекте Рувики?*, <https://sotaproject.com/article/perepisat-vikipediyu-chto-dumayut-administratory-svobodnoj-encziklopedii-o-proekte-ruviki> (11.03.2024).

¹³ Тамże.

W tym miejscu pojawia się pytanie, czym jest wiarygodna informacja? W ramach rozważań naukowych nad pojęciem informacji i jej klasyfikacją wyróżnia się trzy podejścia:

- syntaktyczne, które traktuje informację jako kod (ciąg symboli), kładąc szczególny nacisk na jej pomiar;
- semantyczne, koncentrujące się na znaczeniu informacji;
- epistemologiczno-pragmatyczne, w ramach którego rozważa się związek pojęcia informacji z pojęciami prawdy i wiedzy, oraz wpływ, jaki pozyskanie przez podmiot danej informacji ma na jego działania i decyzje¹⁴.

W teorii komunikacji centralne miejsce zajmuje pojęcie informacji semantycznej, czyli znaczącej dla odbiorcy, pouczającej go o czymś, czego nie wiedział¹⁵. Mowa zatem o zakodowanym w wypowiedziach językowych znaczeniu, na które w interpretacji Johna Lyonsa składają się trzy rodzaje informacji: opisowa (in. znaczenie opisowe), która ma charakter faktograficzny i którą „można [...] głosić jako prawdziwą lub jej zaprzeczać, a w pomyślnych warunkach można ją też obiektywnie sprawdzać”¹⁶, a także informacja ekspresywna i socjalna, określane przez Lyonsa wspólnym terminem „informacja międzyosobowa”, czyli aspekty znaczenia związane z cechami nadawcy i społecznym zakotwiczeniem języka/komunikacji¹⁷.

W przypadku publikowanych w encyklopedii treści, stanowiących dla odbiorcy źródło wiedzy, szczególnej wagi nabiera powiązanie informacji z prawdą. Jest to kolejne nieostre pojęcie. Zgodnie z klasyczną koncepcją arystotelesowską za prawdziwy uznaje się sąd zgodny z rzeczywistością. Tak zwane teorie nieklasyczne definiują prawdę w kategoriach wewnętrznej spójności (teoria koherencyjna) lub użyteczności poznawczej (teoria pragmatyczna). W ujęciach nieklasycznych zwraca się uwagę na relatywizm prawdy, przeciwstawiając prawdę obiektywną i rzeczową prawdzie subiektywnej, osobowej, prawdzie-przeświadczeniu, prawdzie-przekonaniu czy prawdzie stanowiącej opinię większości (konsensus, konstrukt społeczny, sankcja władzy)¹⁸.

¹⁴ R. Szczepiński, *Semantyczne teorie informacji*, „Studia Metodologiczne” 2015, nr 34, s. 61.

¹⁵ J. Lyons, *Semantyka 1*, przeł. A. Weinsberg, PWN, Warszawa 1984, s. 36–44.

¹⁶ Tamże, s. 53–54.

¹⁷ Tamże, s. 53–58.

¹⁸ A. Podsiad (red.), *Słownik terminów i pojęć filozoficznych*, Pax, Warszawa 2000, s. 664–666; Por. R. Ziemińska, *Prawda i post-prawda. Warstwowe pojęcie prawdy*, „Roczniki Filozoficzne” 2024, t. LXXII, nr 2, s. 277–291.

Zgodnie z eksplikacją słownikową „informacja” to (w znaczeniu niespecjalistycznym) „wiadomość, czyli coś, co zostało powiedziane lub napisane o czymś”¹⁹. *Notabene* wojskowi odróżniają wiadomość od informacji: pierwsza z nich jest pozyskana w stanie surowym, zaś druga to wiadomość „przepuszczona przez co najmniej potrójne sito: przez ocenę wiarygodności [jej] źródła [...], przez ocenę samej tej wiadomości i przez [jej] weryfikację [...]”²⁰. Pochodzący z Rosji francuski pisarz i badacz dezinformacji Vladimir Volkoff konstatuje, że informacja „nie stwierdza nigdy stuprocentowej prawdy”²¹, nie jest obiektywna, ponieważ zależy od wrażeń i relacji uczestników wydarzeń. Słuszność tych spostrzeżeń potwierdza odwołanie się do łacińskiego źródłosłowa czasownika „informować” — *informāre* oznacza bowiem „kształtować; opisywać; wyobrażać sobie”²². Wychodząc od takiego rozumienia pojęcia informacji, trudno uznać za jej antonim dezinformację, jak proponują rosyjskojęzyczne słowniki terminów językoznawczych²³.

Dezinformacja nie jest zjawiskiem nowym ani rzadkim. Jej archetyp to koń trojański, na którego podobieństwo dezinformacja „otwiera bramy umysłu i pozwala niepostrzeżenie wejść do niego wrogim treściom, które następnie zdobywają nad nim władzę i ostatecznie go pokonują”²⁴.

Badacze dezinformacji używają na jej określenie różnych — tożsamyh bądź bliskoznacznych — terminów, np. propaganda, socjotechnika, inżynieria społeczna, perswazja, techniki społecznej manipulacji, komunikacja zaburzona/zakłócona (*disruptive communication*), clickbaity, alternatywne fakty czy wreszcie fake newsy²⁵. Definiowanie oraz metodologia badań tego zjawiska są po-

¹⁹ Hasło: informacja, w: *Wielki słownik języka polskiego*, <https://wsjp.pl/haslo/podglad/22125/informacja/3976450/wiadomosc> (04.11.24).

²⁰ V. Volkoff, *Krótką historia dezinformacji. Od konia trojańskiego do internetu*, przeł. M. Miszański, Wektory, Wrocław 2022, s. 26.

²¹ Tamże, s. 28.

²² Hasło: informować, w: *Wielki słownik języka polskiego*...

²³ Д.Э. Розенталь, М.А. Теленкова, *Словарь-справочник лингвистических терминов*, Просвещение, Москва 1976, s.v.: информация, <https://rus-lingvistic-term.slovaronline.com/526-информация> (26.11.2024); Т.В. Жеребило, *Словарь лингвистических терминов*, Пилигрим, Назрань 2010, s.v.: информация, <https://rus-lingvistics-dict.slovaronline.com/1354-информация> (26.11.2024).

²⁴ V. Volkoff, *Krótką historia dezinformacji...*, s. 9.

²⁵ R. Kupiecki, F. Bryjka, T. Chłóń, *Dezinformacja międzynarodowa. Pojęcie, rozpoznanie, przeciwdziałanie*, Scholar, Warszawa 2022, s. 64–67.

chodną perspektywy badawczej wyznaczanej przez reprezentowaną dyscyplinę naukową. Problematyką dezinformacji interesują się politolodzy, internacjolodzy, psychologowie, socjologowie, medioznawcy, językoznawcy oraz specjaliści z zakresu studiów strategicznych i nauk o bezpieczeństwie.

Samo pojęcie dezinformacji pojawiło się w latach 20. XX wieku w Związku Radzieckim w kręgach służb specjalnych, stając się równocześnie przedmiotem manipulacji lingwistycznej. Autorstwo fałszywej etymologii przypisuje się „wielkiemu językoznawcy” Józefowi Stalinowi, który miał dowodzić „istnienia ‘tajnej nauki’ kryjącej się pod obcą, francuskojęzyczną nazwą, sugerującą niegodziwość i moralną zgniliznę państw zachodnich”²⁶. Volkoff odnotowuje, że słowo dezinformacja w języku rosyjskim było używane do „opisywania wyłącznie kapitalistycznych praktyk mających na celu zniewolenie mas ludowych. Uderzające jest [podkreśla autor], że gdy Sowieci przypisują te praktyki swoim przeciwnikom, którzy jeszcze [ich] nie odkryli [...] – samo to słowo służy już manipulacji”²⁷.

Wielki słownik języka polskiego ujmuje dezinformację w kategoriach czynności, wiadomości i sytuacji, „w której brak rzetelnych i wiarygodnych informacji”²⁸. Uwzględniając zakres niniejszego opracowania oraz zasadność badania zjawisk językowych w powiązaniu z rzeczywistością ekstralingwistyczną, opowiadam się za szeroką definicją dezinformacji zaproponowaną przez interdyscyplinarny zespół badaczy:

Dezinformacja to stosowana przez państwa lub aktorów niepaństwowych doktryna i praktyka celowego użycia zmanipulowanej lub sfałszowanej informacji w celu wywołania pożądanej zmiany u określonej grupy odbiorców w zaplanowanej dziedzinie oddziaływań. Jest ona wykorzystywana w ramach operacji informacyjno-propagandowych używających technik wpływu i oddziaływań psychologicznych w czasie pokoju, kryzysu i wojny w celu zaszkodzenia odbiorcom²⁹.

Dezinformację nazywa się niekiedy czarną propagandą, w odróżnieniu od białej, która jest jawnym narzędziem polityki państwa i dyplomacji publicznej³⁰. Volkoff opisuje ją jako „manipulację opinią

²⁶ Tamże, s. 75.

²⁷ V. Volkoff, *Krótką historia dezinformacji...*, s. 30.

²⁸ Hasło: dezinformacja, w: *Wielki słownik języka polskiego...*

²⁹ R. Kupiecki, F. Bryjka, T. Chłoń, *Dezinformacja...*, s. 98.

³⁰ Tamże, s. 67; K. Wolny-Zmorzyński, K. Doktorowicz, P. Planeta, R. Filas (red.), *Leksykon terminów medialnych A–L*, Adam Marszałek, Toruń 2024, s. 147.

publiczną w celach politycznych, z użyciem informacji podstępnie spreparowanej”³¹, jako „prześlizgiwanie się” między prawdą a kłamstwem³². Odróżnia ją jednak od tego ostatniego, ponieważ w przeciwieństwie do dezinformacji kłamstwo można stosunkowo łatwo odeprzeć³³. Wspomniany autor rozpatruje dezinformację w kategoriach doktryny, określając ją jako „oręż wojny”.

Na gruncie rosyjskim jednym z pierwszych przejawów działań dezinformacyjnych były „wioski potiomkinowskie” (1787 r.), czyli makiety wsi, które podobno ustawiono na trasie przejazdu carycy Katarzyny II wzdłuż Dniepru na Krym jako potwierdzenie sukcesów księcia Grigorija Potiomkina i świadectwo rozkwitu terenów zajętych od Turków. Według brytyjskiego historyka Simona Sebag Montefiore’a „wioski potiomkinowskie” to jedynie legenda wymyślona i rozpowszechniona przez posła saskiego Georga von Helbiga, rozgoryczonego tym, że nie został zaproszony na wyprawę na Krym³⁴. Nawiasem mówiąc, zapoczątkowana przez księcia Potiomkina strategia jest wykorzystywana w państwach poradzieckich do dziś: przed przyjazdem przedstawicieli władz maluje się trawę, zasłania zrujnowane fasady domów mieszkalnych banerami, przykleja się bawełnę na polach albo w pośpiechu asfaltuje się ulice (wraz ze znajdującymi się na nich studzienkami kanalizacyjnymi czy torami tramwajowymi)³⁵.

W odniesieniu do rosyjskiej praktyki dezinformacji na poziomie instytucjonalnym warto wspomnieć działalność carskiej Ochrazy (tajna policja odpowiedzialna za prowadzenie operacji informacyjno-psychologicznych), służb specjalnych (powstałe w 1923 r. w ramach OGPU/NKWD „dezinformbiuro”; powołany w 1959 r. w ramach I Zarządu Głównego KGB wydział „D” [od ros. *деза*, dezinformacja] przekształcony później w służbę „A” [od ros. *активка*,

³¹ V. Volkoff, *Krótką historia dezinformacji...*, s. 39, 169.

³² Tamże, s. 29.

³³ Tamże, s. 9.

³⁴ K. Janicki, *Wioski potiomkinowskie. Czy najpotężniejszy mężczyzna w Rosji naprawdę zniżył się do takiego podstępu?*, <https://wielkahistoria.pl/wioski-potiomkinowskie-czy-najpoteczniejszy-mezczyzna-w-rosji-naprawde-znizyl-sie-do-takiego-podstepu/> (05.03.2024); Wikipedia, s.v.: *Wioska potiomkinowska*, https://pl.wikipedia.org/wiki/Wioska_potiomkinowska (05.03.24); А. Панченко, „Потемкинские деревни”, <https://www.svoboda.org/a/28375834.html> (05.03.24).

³⁵ А. Батурин, *К нам приехал. Как президентам и премьерам пускают пыль в глаза*, <https://focus.ua/world/350918> (05.03.24).

działania aktywne], a po rozwiązaniu KGB w służbę „MS” [od ros. *мероприятия содействия*, środki wsparcia]) oraz wywiadu wojskowego GRU (do 1991 r. w jego ramach działał zajmujący się propagandą VII Zarząd)³⁶.

Jolanta Darczewska z Ośrodka Studiów Wschodnich podkreśla strategiczne znaczenie dezinformacji, którą Rosja traktuje „jako broń w konfrontacji informacyjnej z Zachodem oraz narzędzie wpływu, indoktrynacji i destabilizacji społeczeństw przeciwnika”³⁷. Zdaniem analityczki

repertuar współczesnych technik dezinformacyjnych [w Rosji — E.K.] niewiele odbiega od tych stosowanych w czasach zimnej wojny. Są one realizowane za pomocą słowa oraz działań (dywersja, prowokacja, akcje protestu, akcje o charakterze paramilitarnym itp.). *Novum* polega głównie na wykorzystaniu nowych kanałów komunikacyjnych, które poszerzyły możliwości Rosji w tym zakresie³⁸.

W referowanych powyżej — z konieczności skrótowo — rozważaniach dotyczących informacji oraz prawdy trudno nie dostrzec znaczenia czynników pozajęzykowych: wpływu na sposób tworzenia, przekazywania oraz odbierania i interpretowania informacji szerokiego kontekstu sytuacyjnego, a więc uwarunkowań pragmatycznych niecharakterystycznych dla gatunku encyklopedii. Uwzględniając historyczno-społeczno-polityczne tło powstania i funkcjonowania Ruwiki, zakładam, że wspomniane czynniki odgrywają niepoślednią rolę w konstruowaniu zamieszczanych tam treści. Pozwala to na postawienie hipotezy, że encyklopedia stanowi nie tylko źródło wiedzy, ale może być również nowym kanałem dezinformacji.

Należy w tym miejscu odnotować, że konkluzje prezentowane w niniejszym tekście dotyczą ekscerptów z pierwszej połowy 2024 roku. Zdaję sobie sprawę, że z uwagi na ciągły proces edycji artykułów hasłowych przytaczane cytaty oraz wnioski płynące z ich analizy narażone są na szybką dezaktualizację. Mam również świadomość, że opisywane zjawisko nie jest wykrywalne wyłącznie na podstawie danych językowych, niemniej mogą one stanowić pewien „ślad” potencjału manipulacyjnego, tkwiącego we współczesnych tekstach encyklopedycznych.

³⁶ J. Darczewska, *Dezinformacja — rosyjska broń strategiczna*, <https://archiwum.rcb.gov.pl/dezinformacja-rosyjska-bron-strategiczna/> (15.04.2024); R. Kupiecki, F. Bryjka, T. Chłóń, *Dezinformacja...*, s. 161–168.

³⁷ J. Darczewska, *Dezinformacja...*

³⁸ Tamże.

W mediach zwraca się uwagę na propagandowy charakter zamieszczonych w rosyjskiej Ruwiki artykułów: „A Kremlin-compliant version of Wikipedia, Ruwiki, has been launched in Russia”³⁹, „Ruwiki is an isolated digital ecosystem that has created an alternate reality”⁴⁰. Kreowanie alternatywnej wersji historii związane jest na przykład z danymi dotyczącymi powierzchni Ukrainy (ponad 467 tys. km² według Ruwiki *versus* ponad 603 tys. km² wg Wikipedii i innych źródeł) i – co z tego wynika – wchodzących w jej skład terenów i miast, a także liczby ludności wraz z podziałem na poszczególne narodowości albo wydarzeń, za które powszechnie obwinia się władze ZSRR, takich jak hołodomor⁴¹. Ponieważ bazą Ruwiki była rosyjskojęzyczna Wikipedia, interesujące okazało się zestawienie analogicznych artykułów hasłowych z obu encyklopedii. Pozwala ono uchwycić różnice w profilowaniu informacji zależne od perspektywy oglądu rzeczywistości.

W rozbudowanej części wstępnej artykułu o prezydencie Ukrainy Wołodymyrze Zeleńskim w Wikipedii umieszczono informację o „obronie suwerenności” Ukrainy po „pełnoskalowej inwazji Rosji na Ukrainę 24 lutego 2022 roku” oraz o tym, że czasopismo „Time” ogłosiło Zeleńskiego „najbardziej wpływowym człowiekiem 2022 roku”⁴². We wstępie do analogicznego artykułu o Zeleńskim w Ruwiki takich informacji nie ma. Znalazły się tam jedynie podstawowe dane biograficzne z wyliczeniem wykonywanych przez prezydenta zawodów⁴³. Wikipedia podaje, że podczas „eskalacji konfliktu na Ukrainie Zeleński poparł działania armii ukraińskiej i batalionów ochotniczych”, a w swoich wystąpieniach (przed objęciem urzędu prezydenta) wyśmiewał m.in. „samozwańcze republiki Doniecką i Ługańską”.

³⁹ M. Jankowicz, *Russia has launched its own version of Wikipedia, called Ruwiki, which is notably more sympathetic to Putin*, <https://www.businessinsider.com/ruwiki-putin-friendly-version-of-wikipedia-launched-in-russia023-7?IR=T> (20.11.2024).

⁴⁰ O. Boichak, *How Russia Invaded Wikipedia*, <https://foreignpolicy.com/2024/10/04/russia-ukraine-putin-wikipedia-ruwiki-disinformation/> (20.11.2024).

⁴¹ Т. Брицкая, *Домотканый словарь*, <https://novayagazeta.ru/articles/2024/01/24/domotkany-slovar> (02.12.2024); O. Boichak, *How Russia...; The Kremlin is rewriting Wikipedia*, <https://www.economist.com/europe/2024/07/09/the-kremlin-is-rewriting-wikipedia> (02.04.2024); *Рувики...*

⁴² *Викпедия, s.v.: Зеленский, Владимир Александрович*, https://ru.wikipedia.org/wiki/Зеленский,_Владимир_Александрович (14.02.2024). Jeśli nie oznaczono inaczej, tłumaczenia cytowanych fragmentów własne.

⁴³ *Рувики, s.v.: Зеленский, Владимир Александрович*, https://ru.ruwiki.ru/wiki/Зеленский,_Владимир_Александрович (14.02.2024).

W wersji Ruwiki działania armii ukraińskiej określono przymiotnikiem „agresywny”, nie precyzując z kolei statusu republik Donieckiej i Ługańskiej, uważanych przez stronę rosyjską za legalne państwa. Już na podstawie tych krótkich fragmentów można zaobserwować różnice w planie treści (dobór informacji) i wyrażania (słownictwo wartościujące):

Tab. 1. Różnice w planie treści i wyrażania

Википедия ⁴⁴	Рувики ⁴⁵
Во время полномасштабного вторжения ⁴⁶ России на Украину 24 февраля 2022 года Владимир Зеленский занял позицию, направленную на защиту суверенитета Украины [...]. По версии журнала „Time”, Зеленский стал самым влиятельным человеком 2022 года , набрав 5 % голосов (более 3,3 миллиона читателей).	
Во время эскалации конфликта на Украине Зеленский поддержал действия украинской армии и добровольческих батальонов , выступал с концертами перед украинскими военнослужащими [...] пожертвовал на нужды добровольческих батальонов один миллион гривен. В своих выступлениях начал высмеивать российских политиков и жителей России, самопровозглашённые республики: ДНР и ЛНР .	В 2014 году Зеленский поддержал агрессивные действия украинской армии в Донбассе , выступал с концертами перед украинскими военнослужащими [...] пожертвовал на нужды украинской армии один миллион гривен. В своих выступлениях начал высмеивать российских политиков и жителей России, ДНР и ЛНР .

W rozdziale poświęconym prezydenturze Zełenskiego odnotowano, że za priorytety swojej ekipy uznał „przerwanie ognia na wschodzie kraju oraz odzyskanie ukraińskiego Krymu i Donbasu”. W odpowiednim rozdziale Ruwiki informacja ta została przemilczana.

⁴⁴ Википедия, s.v.: Зеленский...

⁴⁵ Рувики, s.v.: Зеленский...

⁴⁶ Wyodróżnienia moje — E. K.

Tab. 2. Przemilczenie informacji

Википедия ⁴⁷	Рувики ⁴⁸
Инаугурация Владимира Зеленского прошла 20 мая 2019 года. Приоритетами своей команды он назвал прекращение огня на востоке страны и возвращение „украинских Крыма и Донбасса” . В своей инаугурационной речи Зеленский объявил о роспуске Верховной рады и призвал членов правительства «освободить свои места для тех, кто будет думать о следующих поколениях, а не о следующих выборах».	Инаугурация Владимира Зеленского прошла 20 мая 2019 года. В своей инаугурационной речи Зеленский объявил о роспуске Верховной рады и призвал членов правительства «освободить свои места для тех, кто будет думать о следующих поколениях, а не о следующих выборах».

W dalszej części omawianego rozdziału znalazły się zupełnie inne informacje, szczególnie związane z wybuchem wojny w lutym 2022 roku. W Wikipedii kolejny raz czytamy o początku „pełnoskalowej inwazji Rosji” i podjętych w związku z tym przez prezydenta czynnościach (ogłoszenie stanu wojennego, zerwanie stosunków dyplomatycznych z Rosją, ogłoszenie powszechnej mobilizacji). W Ruwiki z kolei odnotowano, że „podczas działań wojennych na Ukrainie w zachodniej prasie wielokrotnie publikowano informacje o osobistym sankcjonowaniu przez prezydenta Zełenskigo ataków terrorystycznych zorganizowanych przez Służbę Bezpieczeństwa Ukrainy na terenie Rosji”:

В ходе военных действий на Украине в западной прессе **неоднократно публиковалась** информация о личном **санкционировании** президентом Зеленским устроенных СБУ **террористических актов** на территории России, в частности **убийства** политолога Дарьи Дугиной в Москве и военкора Владлена Татарского в Санкт-Петербурге, **атаки** украинских дронов на Кремль, **взрывов** Крымского моста. В подготовке нескольких **крупных терактов** в России, устроенных СБУ, участвовало Центральное разведывательное управление США. По утверждению издания The Washington Post в октябре 2023 года, на Украине сложилась практика, когда разрешение на крупную операцию спецслужб даёт президент Зеленский⁴⁹.

⁴⁷ Википедия, s.v.: Зеленский...

⁴⁸ Рувики, s.v.: Зеленский...

⁴⁹ Тамże.

Odpowiednia selekcja opisywanych faktów oraz dobór słownictwa neutralnego bądź implikującego ocenę („sankcjonować ataki terrorystyczne”, „zabójstwo”, „wybuch”, „wielki akt terroru”) pozwala na odpowiednie wyprofilowanie sylwetki prezydenta w porównywalnych fragmentach encyklopedycznych. W Ruwiki dodatkowo pojawia się element potencjalnie dezinformacyjny w postaci przysłówka „неоднократно”. Na potwierdzenie wielokrotnych publikacji zagranicznych Ruwiki podaje dwa źródła — strony rosyjskich agencji informacyjnych, na których tego samego dnia powoływano się na publikację z amerykańskiej gazety „The Washington Post”. Brak szczegółowych danych nie pozwala na weryfikację tego faktu, jednak informację z encyklopedii trudno nazwać fałszywą, ponieważ użyty kwantyfikator („неоднократно”) może oznaczać zarówno „wielokrotnie”, jak i „więcej niż jeden raz”.

Omawiając sposoby organizowania treści, warto przyjrzeć się rozdziałowi *Krytyka*, który w Ruwiki zawiera dodatkowy podrozdział, zatytułowany *Роль в возвеличивании неонацизма на Украине* (*Rola [Zełenskigo] w gloryfikowaniu neonazizmu na Ukrainie*)⁵⁰. Autorem dwóch spośród czterech argumentów popierających tę tezę jest prezydent Rosji:

В октябре 2022 года президент России Путин отмечал, что при поддержке высшего руководства Украины в стране прославляли Гитлера, присвоили центральному проспекту в Киеве имя гитлеровского пособника Бандеры, возвеличивали неонацизм и возрождали его на российских исторических территориях.

В июне 2023 года, на Петербургском экономическом форуме президент Путин отметил личную роль Зеленского к возведению на пьедестал почёта в качестве героев Украины неонацистов, «последышей Гитлера» и упомянул распространённое среди российских евреев представление о Зеленском как о «позоре еврейского народа»⁵¹.

Istotny w przytoczonym fragmencie jest nie tylko i nie tyle sam fakt

⁵⁰ W historii edycji tego artykułu odnajdujemy komentarz internauty obalający tezę o popieraniu nazizmu przez Zełenskigo. Uwaga nie została uwzględniona. Por.: „19 мая 2024 Alexei [...] Зеленский — еврей по происхождению: он не может быть связан с неонацизмом) (Метки: отменено)”, https://ru.ruwiki.ru/w/index.php?title=Зеленский,_Владимир_Александрович&action=history&offset=&limit=100 (21.11.2024).

⁵¹ *Рувикі, s.v.: Зеленский...*

użycia pozalogicznego argumentu z autorytetu, ile rzeczywista manipulacja informacją. W pierwszym przypadku fakty umieszczono w nieprawdziwym kontekście: w 2022 roku nazwisko Bandery stało się nazwą ulicy, ale w Iziumie, a nie w Kijowie, z kolei zmiana nazwy stołecznej alei miała miejsce w 2016 roku, tj. trzy lata przed objęciem przez Zełenskigo urzędu prezydenta⁵². Mamy tu do czynienia z tzw. kłamstwem wygodnym politycznie, w którym „baza faktograficzna jest skompresowana [i] aktywnie stosuje się pominięcia”⁵³. Drugi argument („rosyjscy Żydzi uważają...”) bazuje na wypowiedzi Putina o swoich przyjaciółach Żydach: „У меня много друзей-евреев, с детства. Они говорят: Зеленский — не еврей. Это позор еврейского народа”⁵⁴. Jest to zatem bezpodstawne uogólnienie, ponieważ *exemplum non facit argumentum*. Na marginesie warto dodać, że w 2023 roku Zełenski zajął pierwsze miejsce na liście 50 najbardziej wpływowych Żydów opublikowanej przez izraelską gazetę „The Jerusalem Post”⁵⁵.

Najwięcej rozbieżności (zarówno w strukturze, jak i treści) pomiędzy analogicznymi artykułami hasłowymi w Wikipedii i Ruwiki odnotowałam w artykułach dotyczących wojny rosyjsko-ukraińskiej. Ta obserwacja nie jest zaskakująca, ponieważ właśnie sposób opisu wojny w Wikipedii był krytykowany przez władze rosyjskie i stał się głównym powodem stworzenia lustrzanej wersji encyklopedii.

Interpretacja wydarzeń ujawnia się już na poziomie sformułowania wyrazu hasłowego, który w Wikipedii brzmi „Inwazja Rosji na Ukrainę (od 2022)” z podanymi w nawiasie synonimicznymi nominacjami — „rosyjska agresja przeciwko Ukrainie, wojna rosyjsko-ukraińska, a w rosyjskiej propagandzie — ‘specjalna operacja wojskowa’”, natomiast w Ruwiki są to „Działania wojenne na Ukrainie (od 2022)” z dopisanymi w nawiasie określeniami eufemistycznymi (co ciekawe, wziętymi w cudzysłów) „Specjalna operacja wojskowa”, „specoperacja”, skrót „SWO”:

⁵² https://www.facebook.com/volodymyr.matsokin/posts/8951790011559862?ref=embed_post (10.04.2024).

⁵³ A. Ostaszewski, *Rodzaje kłamstwa i ich wykorzystanie w tekście*, przeł. P. Szostok-Nowacka, „Rocznik Prasoznawczy” 2018, t. XII, s. 36.

⁵⁴ Путин заявил, что его друзья-евреи называют Зеленского „позором еврейского народа”, <https://tass.ru/politika/18039759> (02.12.2024).

⁵⁵ <https://www.jpost.com/50-most-influential-jews-2022> (10.04.2024).

Tab. 3. Sformułowanie wraza hasłowego

Википедия ⁵⁶	Рувики ⁵⁷
Вторжение России на Украину (с 2022) (также российская агрессия против Украины, российско-украинская война, в российской пропаганде — „специальная военная операция”)	Военные действия на Украине (с 2022) („Специальная военная операция», «спецоперация»; сокращённо «СВО»).

Znacząco różni się struktura wspomnianych artykułów hasłowych. Spośród zawartych w Wikipedii rozdziałów i podrozdziałów do Ruwiki nie przeniesiono, nie wyodrębniono w niej lub opisano z odmienną perspektywy m.in. kwestie dotyczące strat stron, zagrożenia nuklearnego (zajęcia elektrowni jądrowej w Czarnobylu czy kryzysu w elektrowni jądrowej Zaporozże), zbrodni wojennych⁵⁸, działań władz rosyjskich (cenzury, udziału rosyjskich żołnierzy, przymusowej mobilizacji, rekrutacji najemników i tajnej mobilizacji), a także osłabienia i izolacji Rosji. Początkowo artykuł w Ruwiki składał się z następujących rozdziałów: „Начало операции”, „Основные события” (skrótowy opis chronologiczny w podziale na lata i miesiące z wyróżnionym tematem „Инцидент в Буче”); „Участие стран НАТО и внешнеполитический контекст”, „Теракты и шпионаж в связи с военными действиями”, „Дипломатическое урегулирование”, „Гуманитарные последствия”, „Контекст и оценка событий”. Analizie można poddawać wiele wątków, ale skupimy się jedynie na kilku aspektach językowych istotnych z punktu widzenia pragmatycznego nacechowania informacji.

W akapicie poświęconym celom „specjalnej operacji wojskowej” znajduje się dobrze znana światowej opinii publicznej kolekcja nacechowanych ideologicznie argumentów:

В обращении президента России ранним утром 24 февраля 2022 года было сказано, что Специальная военная операция проводится с целью **обеспе-**

⁵⁶ Википедия, s.v.: *Вторжение России на Украину (с 2022)*, [https://ru.wikipedia.org/wiki/Вторжение_России_на_Украину_\(с_2022\)](https://ru.wikipedia.org/wiki/Вторжение_России_на_Украину_(с_2022)) (15.02.2024).

⁵⁷ Рувики, s.v.: *Военные действия на Украине (с 2022)*, [https://ru.ruwiki.ru/wiki/Военные_действия_на_Украине_\(с_2022\)](https://ru.ruwiki.ru/wiki/Военные_действия_на_Украине_(с_2022)) (15.02.2024).

⁵⁸ Podrozdział o podobnym tytule dodano później i poświęcono go przestępstwom, jakich dopuściła się strona ukraińska: „Преступления против человечности, военные и иные преступления ВСУ, националистических вооружённых формирований и спецслужб Украины” (Рувики, s.v.: *Военные действия на Украине [с 2022]*, 09.12.2024).

чения безопасности России, демилитаризации и денацификации Украины, защиты русского населения, подвергавшегося политической, культурно-образовательной и языковой дискриминации на Украине⁵⁹.

Powtarzają się także inne wartościujące nominaty ideologiczne. Odnotowujemy dużą frekwencję czasownika „освобождать” („wyzwalać”), sankcjonującego odwróconą rzeczywistość, kiedy mowa o terenach należących do państwa ukraińskiego jako o zajętych przez armię ukraińską i wyzwanych przez wojska rosyjskie:

20 мая 2022 года Сергей Шойгу доложил Президенту Владимиру Путину о полном **освобождении Мариуполя**.

26 ноября **российская армия освободила промышленную зону** Авдеевки в северном пригороде Донецка, которая находилась под контролем ВСУ с 2014 года

Марьинка была полностью освобождена.

Направлением главного удара контрнаступления было выбрано запорожское, в районе города Орехов, с целью выйти к Азовскому морю и врезать клин между ранее **освобождёнными российскими Вооружёнными Силами территориями Донбасса и Херсонской области**.

Китай выдвинул компромиссный мирный план из 12 пунктов, признающий суверенитет всех стран, но не предусматривающий **отвода российских войск с уже освобождённых ими территорий⁶⁰**.

Podobny zabieg językowy zastosowano w Ruwiki w przypadku określeń 1) żołnierzy rosyjskich („siły pokojowe”; „chłopcy, którzy walczą o ocalenie Rosji”; „wojownicy wyzwalający świat od nazizmu”), 2) aneksji Krymu („przyłączenie”), 3) władzy ukraińskiej („reżim kijowski”), 4) bitwy o Mariupol (in. oblężenie Mariupola; „Wyzwolenie Azowstału — operacja wojskowa i humanitarna [...] kluczowy etap w wyzwaniu Mariupola z rąk neonazistowskich formacji ukraińskich”) oraz 5) zbrodni w Buczy (in. rzeź w Buczy, masakra w Buczy; „incydent”):

1. [...] российских миротворцев. Для тех русских парней, которые сейчас проливают кровь за нас [...]; [...] проливает кровь и борется за спасение России [...]; российскому воину, освобождающему мир от нацизма, как это героически делали наши отцы, деды и прадеды во время Великой Отечественной войны.

2. Присоединение Крыма к Российской Федерации; воссоединение с Россией.

3. Киевский режим.

⁵⁹ Рувики, s.v.: *Военные действия на Украине* (с 2022).

⁶⁰ Tamże.

4. Освобождение „Азовстали” (2022) — военная и гуманитарная операция, осуществлённая ВС РФ и подразделениями ДНР. Явилась ключевым этапом по освобождению Мариуполя от неонацистских формирований Украины;

5. Инцидент в Буче⁶¹.

Jednym ze sposobów weryfikowania wiarygodności informacji jest sprawdzenie źródła jej pochodzenia. Twórcy artykułów w Ruwiki wielokrotnie powołują się na wypowiedzi znanych osób, np. „по впечатлению Шрёдера [...]”, „счёл американский эксперт”, „экс-президент Чехии Вацлав Клаус пришёл к выводу [...]”, „схожей позиции придерживается профессор Джон Миршаймер из Чикагского университета”. Biorąc pod uwagę dobór ekspertów (prezentujących prokremlowski punkt widzenia), kontekst ich wypowiedzi (ocenianych przez media światowe jako kontrowersyjne) lub sposób wykorzystania cytatu (słowa wyrwane z kontekstu i osadzone w kontekście odmiennym), argumenty te stanowią raczej chwytły erytyczne niż dowody uwiarygodniające tezę (argumenty z autorytetu, jednostkowe przykłady, manipulacja cytatem). Warto wspomnieć, że w artykułach zamiast linków do oryginalnych wypowiedzi znajdujemy odnośniki do artykułów pochodzących z mediów rosyjskich, w których te wypowiedzi były cytowane bądź referowane. Czytelnik zatem pozbawiony jest możliwości zweryfikowania informacji.

Podsumowując ten krótki przegląd artykułów encyklopedycznych, warto odnotować, że nie tylko są one źródłem wiedzy (czym z założenia powinny być), ale także przekazują oraz utrwalają określoną wizję świata. Przypominają raczej subiektywny tekst medialny, interpretujący fakty i konstruujący zideologizowaną informację. Małgorzata Lisowska-Magdziarz słusznie zauważa, że

jeżeli wartościujące użycie języka pojawia się w takich medialnych dyskursach, które utożsamiane są z informacją i edukacją — to wartościowanie nabiera szczególnie wysokiej wiarygodności [ponieważ — E. K.] tekstem informacyjnym i edukacyjnym niejako z definicji [...] przypisuje się rzetelność, solidne podstawy fakto-graficzne, oddzielenie informacji od komentarza⁶².

Potencjał (dez)informacyjny ukształtowanych w ten sposób komunikatów nie jest (zazwyczaj) oparty na podawaniu fałszywych informacji, ale na ich selekcji i proporcjach oraz wykorzystywaniu eksplcyt-

⁶¹ Tamże.

⁶² M. Lisowska-Magdziarz, *Analiza tekstu w dyskursie medialnym*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2006, s. 88.

nych i implicytnych sposobów wartościowania. Trudno zatem mówić o czysto wiedzotwórczym charakterze treści zamieszczanych w encyklopedii internetowej. Należałoby je rozpatrywać nie w kategoriach prawdy obiektywnej, ale społecznego konstruktu, który jest „mocny siłą głosu i jego szerokim zasięgiem”⁶³. Jak zauważył John Austin:

Tworzymy twierdzenia zadowolające w rozmaitym stopniu i w rozmaitych wymiarach; twierdzenia odpowiadają faktom zawsze mniej lub bardziej luźno, na różne sposoby, w różnych sytuacjach, ze względu na różne zamiary i cele⁶⁴.

Jeżeli mowa o rosyjskiej encyklopedii Ruwiki, to spójne profilowanie obrazu opisywanej rzeczywistości możliwe jest poprzez dobór faktów, proporcje treści, łączenie informacji prawdziwych i zmanipulowanych, stosowanie niemerytorycznej argumentacji, używanie słownictwa nacechowanego ideologicznie, aksjologicznie i emocjonalnie, eufemizację, etykietowanie, powtarzanie słów kluczowych oraz brak odsyłaczy do cytowanych źródeł. Językowe ukształtowanie treści w Ruwiki powiela fabuły i schematy obecne w rosyjskiej przestrzeni publicznej, szczególnie medialnej i politycznej. Gdyby założyć, że ma ono służyć dezinformowaniu, proces ten można byłoby uznać za skuteczny, ponieważ spełnia określone przez Volkoffa trzy warunki: istnienie pewnej masy krytycznej osób zdeinformowanych, wykorzystywanie tendencji, „które już wiszą w powietrzu” oraz konsekwentne i długotrwałe działanie⁶⁵.

Jak się wydaje, encyklopedia — szczególnie internetowa — może być wykorzystywana jako nośnik dezinformacji. *Nowe — to całkiem zapomniane stare*, ponieważ już wielką encyklopedię francuską nazwano „koniem trojańskim rewolucji francuskiej”, a sam Diderot pisał, że „charakter, jaki powinien mieć dobry słownik, to zmieniać wspólny sposób myślenia”⁶⁶.

REFERENCES

Austin, John. *Mówienie i poznawanie*. Transl. Woleński, Jan. Warszawa: PWN, 1993.

⁶³ R. Ziemińska, *Prawda i post-prawda...*, s. 285.

⁶⁴ J. Austin, *Mówienie i poznawanie*, przeł. J. Woleński, PWN, Warszawa 1993, s. 172–173.

⁶⁵ V. Volkoff, *Dezinformacja. Oręż wojny*, przeł. A. Arciuch, Delikon, Warszawa 1991, s. 8–9.

⁶⁶ V. Volkoff, *Krótką historia dezinformacji...*, s. 56.

- Boichak, Olga. "How Russia Invaded Wikipedia." *Foreign Policy*, 4 Oct. 2024, <<https://foreignpolicy.com/2024/10/04/russia-ukraine-putin-wikipedia-ruwiki-disinformation/>>.
- Darczewska, Jolanta. "Dezinformacja — rosyjska broń strategiczna." *Rządowe Centrum Bezpieczeństwa*, <<https://archiwum.rcb.gov.pl/dezinformacja-rosyjska-bron-strategiczna/>>.
- Janicki, Kamil. "Wioski potiomkinowskie. Czy najpotężniejszy mężczyzna w Rosji naprawdę zniżył się do takiego podstępu?" *Wielka historia*, <<https://wielka-historia.pl/wioski-potiomkinowskie-czy-najpotężniejszy-mezczyzna-w-rosji-naprawde-znizyl-sie-do-takiego-podstepu/>>.
- Jankowicz, Mia. "Russia has launched its own version of Wikipedia, called Ruwiki, which is notably more sympathetic to Putin." *Business Insider*, 13 Jul. 2023, <<https://www.businessinsider.com/ruwiki-putin-friendly-version-of-wikipedia-launched-in-russia-2023-7?IR=T>>.
- Kupiecki, Robert, et al. *Dezinformacja międzynarodowa. Pojęcie, rozpoznanie, przeciwdziałanie*. Warszawa: Scholar, 2022.
- Lisowska-Magdziarz, Małgorzata. *Analiza tekstu w dyskursie medialnym*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2006.
- Lyons, John. *Semantyka 1*. Transl. Weinsberg, Adam. Warszawa: PWN, 1984.
- Ostaszewski, Aleksandr. "Rodzaje kłamstwa i ich wykorzystanie w tekście." Transl. Szostok-Nowacka, Patrycja. *Rocznik Prasoznawczy*, 2018, no. 12: 33–53.
- Podsiad, Antoni (ed.). *Słownik terminów i pojęć filozoficznych*. Warszawa: Pax, 2000.
- "Rosja uruchomiła Ruwiki. To rosyjski odpowiednik Wikipedii." *Wirtualne media*, <<https://www.wirtualnemedi.pl/arttykul/rosja-uruchomila-ruwiki-to-rosyjski-odpowiednik-wikipedii>>.
- Sławiński, Janusz (ed.). *Słownik terminów literackich*. Wrocław: Ossolineum, 2000.
- Szczepiński, Rafał. "Semantyczne teorie informacji." *Studia Metodologiczne*, 2015, nr 34: 61–81.
- Szpunar, Magdalena. *Nowe-stare medium. Internet między tworzeniem nowych modeli komunikacyjnych a reprodukowaniem schematów komunikowania masowego*. Warszawa: IFiS PAN, 2012.
- Tereszkiewicz, Anna. *Genre analysis of online encyclopedias. The case of Wikipedia*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2010.
- "The Kremlin is rewriting Wikipedia." *The Economist*, 9 Jul. 2024, <<https://www.economist.com/europe/2024/07/09/the-kremlin-is-rewriting-wikipedia>>.
- Volkoff, Vladimir. *Dezinformacja. Oręż wojny*. Transl. Arciuch, Anatol. Warszawa: Delikon, 1991.
- Volkoff, Vladimir. *Krótką historią dezinformacji. Od konia trojańskiego do internetu*. Transl. Miszański, Marian. Wrocław: Wektory, 2022.
- Wielki słownik języka polskiego*, <<https://wsjp.pl>>.
- Wikipedia*, <<https://pl.wikipedia.org/wiki/Wikipedia>>.
- Wolny-Zmorzyński, Kazimierz, et al. (ed.). *Leksykon terminów medialnych A–L*. Toruń: Adam Marszałek, 2024.
- Ziemińska, Renata. "Prawda i post-prawda. Warstwowe pojęcie prawdy." *Roczniki Filozoficzne*, 2024, t. LXXII, no. 2: 277–291.

Батурин, Алексей. "К нам приехал. Как президентам и премьерам пускают пыль в глаза." *Фокус*, 23 мая 2016, <<https://focus.ua/world/350918>>.

О KILKU SPOSOBACH (DEZ)INFORMOWANIA...

- Брицкая, Татьяна. “Домотканый словарь.” *Новая газета*, 24 января 2024, <<https://novayagazeta.ru/articles/2024/01/24/domotkanyi-slovar>>.
- Википедия*, <<https://ru.wikipedia.org>>.
- “Ежемесячная посещаемость ‘Рувики’ достигла 3,5 млн человек.” *TASS*, 3 июня 2024, <<https://tass.ru/obschestvo/20980597>>.
- Медейко, Владимир. Interview by Цветкова, Мария. “Владимир Медейко (‘Рувики’): Материалы по актуальной повестке обновляются быстрее Wikipedia.” *Мир энциклопедий*, 24 июля 2024, <<https://www.encyclopedia.ru/news/enc/detail/84966/>>.
- Корсаков, Николай. “Использование ИИ назвали одним из ключевых аспектов развития ‘Рувики’.” *Газета. Ru*, 15 ноября 2024, <<https://www.gazeta.ru/social/news/2024/11/15/24394111.shtml>>.
- Монтегрю, Саша. “Переписать ‘Википедию’: что думают администраторы свободной энциклопедии о проекте Рувики?” *Sota*, 29 июня 2023, <<https://sotaproject.com/article/perepisat-vikipediyu-chto-dumayut-administratory-svobodnoj-encziklopedii-o-proekte-ruviki>>.
- Панченко, Александр. “Потемкинские деревни.” *Радио Свобода*, 21 мая 2017, <<https://www.svoboda.org/a/28375834.html>>.
- “Путин заявил, что его друзья-евреи называют Зеленского ‘позором еврейского народа’.” *TASS*, 16 июня 2023, <<https://tass.ru/politika/18039759>>.
- Розенталь, Дитмар Эльяшевич, Теленкова, Маргарита Алексеевна. *Словарь-справочник лингвистических терминов*. Москва: Просвещение, 1976, <<https://rus-lingvistic-term.slovaronline.com>>.
- Жеребило, Татьяна Васильевна. *Словарь лингвистических терминов*. Назрань: Пилигрим, 2010, <<https://rus-lingvistics-dict.slovaronline.com>>.